

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ulusal ve Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 4 (Nisan/April 2021), s. 251-261.
Geliş Tarihi-Received: 26.01.2021
Kabul Tarihi-Accepted: 26.03.2021
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.868747

Nasreddin Hoca Fıkralarında Şahıs Kadrosu*

Character List In Nasreddin Hodja Jokes

Muhammed KALAYCI**

Öz

Türk halk edebiyatının sözlü anlatı türleri içerisinde yer alan fıkralar; olay, yer, zaman ve şahıs kadrosu gibi yapı özelliklerine sahiptir. Kısa ve yoğun bir anlatım tarzına sahip olan fıkralarda olaylar genellikle belli bir fıkra tipi etrafında teşekkül eder. Ancak fıkraların şahıs kadrosunda bu ana fıkra tipinin yanı sıra başka yardımcı kahramanların da olduğu görülür. Bu yardımcı kahramanlar, olayın gelişimine ve güldürü unsurunun ortaya çıkmasına çeşitli şekillerde katkıda bulunurlar.

Nasreddin Hoca fıkralarının esas kahramanı Hoca'dır; ancak fıkralarda onunla birlikte rol alan yardımcı kahramanlar da vardır. Nasreddin Hoca, her fıkrada başkahraman olarak sabitken bu yardımcı şahıslar değişkenlik gösterir. Tarihi şahsiyetler, devlet adamları, idareciler, din adamları, aile çevresi, çeşitli meslek erbapları vb. fıkralarda birer birer boy gösterir.

Bu çalışmada Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosu tasnif edilmiştir. Çalışmaya kaynaklık eden fıkralar, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde BY7297 numarasıyla kayıtlı bulunan *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn Nakl-Şude* adlı eserden alınmıştır. Bu çalışma ile hem orijinal bir Nasreddin Hoca yazması tanıtılmış olacak hem de Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosundaki zenginlik ortaya çıkarılacaktır. Şahıs kadrosunun sınıflandırılmasında Dursun Yıldırım'ın "Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları" adlı eserinde yer alan şahıslar tasnifi temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Nasreddin Hoca, fıkra tipi, şahıs kadrosu, yazma.

Abstract

Jokes included in the oral narrative types of Turkish folk literature; It has structure features such as event, place, time and character list. In the jokes that have a short and intense narrative style, events generally take place around a certain type of joke. However, in the character list of the jokes, it is seen that there are other foil characters besides this main type. These foil characters contribute to the development of the event and the emergence of the comedy element in various ways.

The protagonist character of Nasreddin Hodja jokes is Hodja; however, there are foil characters who take roles with him in the jokes. While Nasreddin Hodja is fixed as the protagonist in every joke, these auxiliary persons vary. Historical figures, statesmen, administrators, clergymen, family circle, various professions etc. show up in jokes one by one.

* Bu makale, "Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn (İnceleme-Transkripsiyon-Tıpkıbasım)" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** MEB Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Konya/Türkiye, e-posta: kalayci_kz@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9178-7483>.

In this study, the character list of Nasreddin Hodja jokes are classified. The jokes for the study are taken from the work named *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn Nakl-Şude* registered in Konya Regional Manuscript Library under the number BY7297. With this study, both an original Nasreddin Hodja manuscript will be introduced and the richness in the character list of Nasreddin Hodja jokes will be revealed. The classification of the character list is based on the classification of the characters included in Dursun Yıldırım's work "Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları".

Keywords: Joke, Nasreddin Hodja, type of joke, character list, manuscript.

Giriş

Fıkralar, sözlü kültür ürünlerimizin en yaygın örneklerindedir. Az sözle çok şey anlatması, güldürürken düşündürmesi, mizah, hiciv, espri gibi yollarla toplumsal sorunlara değinmesi gibi özellikleriyle Türk toplumu tarafından oldukça benimsenmiş bir türdür. Bu çalışmada Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosu sınıflandırılmaya çalışılacaktır; ancak asıl konuya geçmeden önce fıkra türü hakkında genel bir bilgi vermek, fıkranın tanımını yapmak ve konuyla ilgili bazı araştırmacıların görüşlerini aktarmak yerinde olacaktır.

Günümüzde kullanılan fıkra kelimesine denk bir kavram olarak Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lûgat'it-Türk* adlı eserinde *köğ* ve *külüt* sözcüklerine yer verir. Köğ, "Bir şehir halkı arasında meydana çıkarak bir sene içerisinde gülünen şey, gülmece"; külüt ise "Halk arasında gülünç olan nesne" olarak tanımlanmıştır. İslamiyet öncesinde köğ ve külüt olarak adlandırılan bu anlatı türüne, geçmiş dönemlerde "latife, nükte, hikâye, mizah, destan, kıssa, masal, şaka" gibi isimler de verilmiştir (Oğuz vd. 2015: 200). Fıkra, Batı Türkçesinde "hikâye, masal, kıssa, nükte, mizah, lâtife" gibi adlarla anılmaktadır. Kırım'da, Kazan'da, Türkmenistan'da, Özbekistan'da ve Uygurlar arasında "lâtife" sözü yaygındır. Kazaklar'da "ertegi, anuz"; Türkmenlerde "yomak, değışme ve şorta söz" gibi deyimlere rastlanır (Elçin 1993: 566).

Dilimize Arapçadan geçmiş olan fıkra kelimesi üzerine birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan sadece birini vermekle yetineceğiz ve kendi tanımımızı oluşturacağız. Dursun Yıldırım, fıkrayı şu şekilde tanımlamıştır: "Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimaî ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihzâ yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir." (1999: 3). Yukarıdaki tanım ve açıklamalardan hareketle fıkrayı kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz: Hayatın içindeki gülünç olayları konu edinen, zaman zaman düşündürüp öğüt veren, genellikle bir tipe veya zümreye bağlı olarak anlatılan, çoğunlukla nesir şeklinde olan, kısa ve öz anlatımlı küçük hikâyelerdir.

Günlük yaşamda insan, hemen her alanda baş aktör durumundadır. Konusunu yaşamdan alan bir tür olan fıkraların da baş aktörü insandır. Bu nedenle fıkralarda anlatılan olay ve durumlar, çeşitli şahıslar etrafında cereyan eder. Fıkralarda yer alan bu şahıslardan genellikle birisi başkahraman durumundayken, diğerleri yardımcı kahramanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatında bütün fıkralar, halkın yarattığı bir kahramana bağlı olarak anlatılır. Bu kahramana fıkra tipi adı verilir. Fıkraların ana kahramanı bu tipleşme özelliği gösteren kişidir; ancak onun yanı sıra başka yardımcı kahramanlar da yer alır. Bu yardımcı kahramanlara da alt tipler diyebiliriz (Ayva ve Kalaycı 2017: 121).

Dursun Yıldırım, “Her vak’ada çeşitli şahıslar yer alır. Vak’a içinde yer alan şahıslar, ortaya atılan veya meydana çıkan meseleyi karşılıklı konuşmalarla aydınlığa kavuşturur ve bir hükme bağlar. Burada şahıslar, âdeta bir piyesin küçük bir bölümünü oynamaktadırlar. Fıkralar bu cepheleriyle birer küçük tiyatro eseridir. Bünyelerindeki gülme olayını yaratan unsurları göz önünde tutarsak bunları halk komedisinin değişik biçimlerinden biri olarak kabul edebiliriz.” (1999: 7) demektedir.

Fıkraların odak noktasında insan vardır. Her fıkra bir olayı dile getirir ve bu olaylar fıkrada yer alan şahıslar arasında cereyan eder. Fıkralarda yer alan bu şahıslar, tez ve anti-tezi ortaya çıkarırlar. Fıkranın ana kahramanı tezi, onun karşısında yer alan diğer şahıslar ise anti-tezi temsil ederler. Halkın duygu ve düşünce dünyası, mizah anlayışı, akli ve bilgisi, hazırcevaplığı fıkranın ana kahramanı üzerinden yansıtılır. Toplumun açıkça dile getiremediği konular, fıkra tipi üzerinden anlatılır. Bu yönüyle fıkranın ana kahramanı; halkın gören gözü, işiten kulağı, söyleyen dili konumundadır. Fıkralarda ana kahramanın dışında bey, kadı, imam, hekim, hırsız, çoban, tüccar, anne, baba, çocuk, eş, komşu vb. gibi günlük hayatta rastlayabileceğimiz pek çok şahsiyet yer alır (Yıldırım 1999: 10-11).

Türk Halk Edebiyatı’nda fıkra denince akla ilk gelen şüphesiz ki Nasreddin Hoca fıkralarıdır. Öyle ki bu fıkraların ünü Hoca’nın yaşadığı coğrafyayı aşmış, tüm dünyaya yayılmıştır. Bu fıkraların baş aktörü Nasreddin Hoca’dır. Olaylar hep onun etrafında cereyan eder. Hoca; bilgeliği, hazırcevaplığı, iyimserliği, cesurluğu ve açık sözlülüğü gibi özellikleriyle fıkraların merkezindeki isimdir. Ancak bu fıkralarda onun yanı sıra başka kahramanlar da vardır. Elbette ki bu kahramanlar Hoca kadar baskın ve etkin değildir. Fıkralarda yer alan bu diğer şahıslar olayın veya diyalogun gelişimine katkı sağlayan, kendilerine has karakteristik özellikler barındırmayan, tek yönlü, dekoratif tiplerdir.

Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan şahıslar, geçmişten günümüze kadar hayatın her alanında karşımıza çıkabilecek türden kişilerdir. Bu yardımcı kahramanlar olağanüstü bir nitelik taşımazlar. Nasreddin Hoca fıkralarının geniş bir şahıs kadrosu olmasına rağmen fıkraların merkezinde hep Hoca vardır. Olaylar hep onun etrafında gelişir. Toplumun düşünce yapısı, değer yargıları, hayat felsefesi Hoca’nın şahsında vücut bulur. Diğer kahramanlar ise çoğu zaman muhayyel, silik tiplerdir (Özkan 1982: 160).

Bekir Şişman, *Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerinin Değerlendirilmesi* adlı çalışmasında şu açıklamalara yer vermektedir: “Onun fıkraları genellikle ‘Hoca’ merkezli olarak ele alınır; ancak onun kadar olmasa da fıkralarında yapıya ve anlama doğrudan etki eden; Hoca’nın kimliğinin ve kişiliğinin ortaya çıkarılmasında etkin olan ikinci dereceden şahıslar kadrosu vardır. Bu şahısları cinsiyetlerine, yaşlarına, mesleklerine, gerçek ya da hayali oluşlarına veya sosyal statülerine göre sınıflandırmak mümkündür.” (2010: 133).

Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosunu sınıflandırdığımız bu çalışmada *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde* BY7297 numarasıyla kayıtlı *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn Nakl-Şude* adlı eser kaynak alınmıştır. Türkiye’de bulunan orijinal 13 Nasreddin Hoca yazmasından biri olan bu eser, 85 varaktan oluşmakta ve içinde 136 adet fıkra bulunmaktadır. Bu fıkralardan bazıları Nasreddin Hoca fıkrası değildir (Kalaycı 2018: 42-44). Bu fıkralar tasnif dışında tutulmuş ve bu fıkraların şahıs kadrosu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu çalışma ile hem orijinal bir Nasreddin Hoca yazmasına edebiyat âleminin dikkatini çekmek hem de Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosunun zenginliğini göstermek amaçlanmıştır. Şahısların sınıflandırılmasında temel olarak Dursun Yıldırım’ın *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları* (1999) adlı eserinde yapmış olduğu

tasnif esas alınmıştır. Aşağıdaki tasnifte parantez içinde verilen sayılar, yukarıda zikrettiğimiz tezdeki fıkra numaralarını göstermektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosunu üç ana grupta toplayabiliriz: Devlet adamları ve idareciler, din ile ilgili şahıslar, halk tabakasına mensup kişiler.

A. Devlet Adamları ve İdareciler

1. Timurlenk

Tarihsel olarak aynı devirde yaşamamalarına rağmen Timur ve Nasreddin Hoca münasebetleri fıkralara konu olmuştur. Bu fıkralarda ekseriyetle Timur; zalim, kendini beğenmiş, Hoca'yı işletmeye çalışan, edepsiz bir şahsiyet olarak görülmektedir. Bunun karşılığında Hoca; Timur karşısında bir kurtarıcı, onu sürekli bozan ve hazırcevap biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Timur ve Hoca'nın genellikle mekân olarak hamamda karşımıza çıkması da dikkat çekmektedir. (Fıkra nu: 61, 129, 130 ve 131)

Timur'un Nasreddin Hoca fıkralarında yer almasını Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserine bağlayan Saim Sakaoglu ve Ali Berat Alptekin; meselenin psikolojik altyapısını da şu sözlerle açıklar: "Timur gittiği yere zulmetmiştir, bu arada Anadolu da bu zulümden nasibini fazlasıyla almıştır. Zulmün dışında 103 yıllık Osmanlı Devleti de dağılma noktasına gelmiştir. Bütün bunlar hesaba katıldığında psikolojik savaşta Timur'la Nasreddin Hoca karşı karşıya getirilmekte ve Timur mücadeleyi kaybetmektedir. Kısacası savaş meydanında Osmanlı savaşı kaybederken masada savaşı Nasreddin Hoca aklı, zekâsı ve ince nükteleriyle kazanmaktadır." (2014: 238-239).

2. Sultan Alâeddin

Tarihsel olarak Hoca'yla aynı devirde yaşadığını düşündüğümüz Sultan Alâeddin de Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosu içerisinde yer almıştır. Bu fıkralarda Sultan Alâeddin'in, Hoca'ya büyük bir itibar gösterdiği, ona ikramlarda bulunduğu ve yanı başında oturduğu, gayrimüslimlere karşı Hoca'dan yardım istediği görülür. Ayrıca fıkralarda Sultan Alâeddin'in âlimlere büyük bir değer verdiği de göze çarpmaktadır. (66 ve 85)

3. Beg (Bey)

Kimi yerde "beg" kimi yerde "bey" şeklinde yazılan devlet idarecisi de şahıs kadrosunda yer almaktadır. İsmi ve kim olduğu belli olmayan bu bey, beş fıkroda karşımıza çıkmaktadır. Bu fıkralarda bey; zalim, ahmak, hediye düşkün, Hoca'yı zor duruma sokmaya çalışan, av yapmayı seven ve sürüleri olan zengin biri olarak karşımıza çıkar. Fıkralarda Nasreddin Hoca'nın, korkusuz bir kişi olarak devrin zalim yöneticilerini eleştirmesi ve onları küçük düşürmesi söz konusudur. (59, 60, 63, 64 ve 73)

4. Kadı

Nasreddin Hoca fıkralarında kadılık iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Nasreddin Hoca'nın bizzat kadılık görevini ifa ettiği fıkralardır. Bu fıkralarda Hoca; kadılık görevini layıkıyla yerine getirmeye çalışan, adaletle hükmeden ve davaları iyice tahkik eden biri olarak görülür. İkincisi ise Nasreddin Hoca'nın kadı huzurunda olduğu fıkralardır. Bu fıkralarda kadılar; kandırılması kolay, davaları iyi incelemeyen, rüşvetçi, adam kayıran ve ahlaksız kişiler olarak gösterilmektedir. Buradan hareketle fıkralarda dönemin adalet anlayışının eleştirildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bir fıkroda Hoca'nın evine misafir olup ondan ısrarla yemek isteyen bir Rum ili kadısı yer almaktadır. (18, 86, 87, 88, 89, 90, 117 ve 132)

5. Padişah

Padişah tiplmesi sadece bir fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Bu fıkrada da olayın ana kahramanlarından değildir, sadece söz konusu edilmektedir ve adı da belli değildir. Bu fıkrada insanların Allah'tan daha çok padişahı korkması eleştirilmektedir. (79)

6. Muhzır

Muhzır, şeriat mahkemelerinde mübaşirlik görevini yürüten kimsedir. Muhzır, *Yanlılık Balda* adlı fıkrada verilen izin belgesini geri alması için kadı tarafından Nasreddin Hoca'ya gönderilir. (86)

7. İç Ağaları

Eskiden devlet yöneticilerinin yakın hizmetinde bulunan kimselerdir. *Tavuklara Horoz Gerek* adlı fıkrada karşımıza çıkarlar. Bu fıkrada Timur'un buyruğuyla hamama gelip Hoca'nın karşısına otururlar ve oturdukları yere birer yumurta bırakıp tavuk taklidi yapmak suretiyle Hoca'yı alaya almak isterler. Ancak Hoca'nın hazırcevaplığı nedeniyle kendileri küçük düşerler. (130)

8. Nâib

Kadı vekili ve yardımcısıdır. *Ganimet Malı* adlı fıkrada giysilerini Hoca'ya kaptıran kadı, bir pusula yazarak nâibe gönderir ve ondan kendisine giysi getirmesini ister. (132)

B. Din ile İlgili Şahıslar

1. İmam

Hariçten bir kahraman olmayıp bizzat Nasreddin Hoca'nın imam olarak rol aldığı fıkralardır. Hoca, iki fıkrada cami imamı olarak karşımıza çıkar. Bu fıkralarda Hoca'nın cami cemaatine hutbe verdiği görülür. Bu hutbeler ilk bakışta anlamsız gibi görünseler de burada din adamlarına yönelik bir eleştiri yapıldığı düşünülebilir. Ayrıca bazı fıkralarda da Nasreddin Hoca'nın medresede müderris olarak görev yaptığı görülür. (1, 2, 21, 50 ve 51)

2. Cami Cemaati

Yukarıda belirttiğimiz üzere iki fıkrada Hoca'nın imamlık görevini ifa ettiğini görmekteyiz. Bu fıkralarda Hoca'nın hutbesini dinleyen cami cemaatinden bahsedilir. Fıkralarda cami cemaati anlayışsız ve cahil kişiler olarak gösterilir. (1 ve 2)

3. Şakirtler (Talebeler)

Dinî kurumlarda okuyan medrese öğrencileri oldukları için bu şahısları da burada vermeyi uygun gördük. Fıkralarda şakirtler, Hoca'nın öğrencisi konumundadırlar. Fıkralarda şakirtler; Hoca'yı eleştiren, onun davranışlarına gülen ve bir anlam veremeyen vaziyette görünürler. (21, 50 ve 51)

4. Münker-Nekir

İslam inancında sorgu melekleri olarak bilinen Münker ve Nekir, Nasreddin Hoca fıkralarında iki yerde geçmektedir. Bu fıkralarda ahiret inancı ve kabir azabı söz konusu edilmekte, Münker ve Nekir'den duyulan korku dile getirilmektedir. (38 ve 56)

5. Suhte

Yanmış, tutuşmuş, yanık anlamlarına gelen bu sözcük belirli aşamaları aşan medrese talebeleri için de kullanılmıştır (Devellioğlu 2011: 1122). Softa olarak da bilinir. Suhteler, fıkralarda açgözlü, para düşkünü, çıkarıcı kişiler olarak karşımıza

çıkılmaktadırlar. Zaten tarihte de suhteler, istihdam edilmedikleri için ayaklanmalar çıkarmışlar ve Osmanlı'nın başına belalar açmışlardır (Alkan 2009: 342-43). Suhte, yazmada iki fıkrada yer almakla birlikte aşağıda *Adları Belirtilerek Fıkralarda Geçen Şahıslar* başlığı altında yer verdiğimiz "İmad" da suhte sıfatıyla anılmakta ve Hoca'nın öğrencisi olarak tanıtılmaktadır. (45 ve 102)

6. Ulema

Din âlimlerinin oluşturduğu sınıftır. Yazmada iki fıkrada geçmektedir. Bunlardan birincisi *Hoca ile Rahipler* adlı fıkradır. Bu fıkrada rahiplerle yapılan münazarada ulemanın yetersiz kalması ve bunun üzerine Nasreddin Hoca'ya müracaat edilmesi anlatılır. İkinci fıkra ise *İmad'ın Sözüne Uymak* adlı fıkradır. Bu fıkrada da ülkenin bütün ulemasının bir ziyafette bir araya geldiği görülür. Her iki fıkrada da ulemalar Sultan Alâeddin'in huzurunda yer alırlar. Buradan hareketle dönemin yöneticilerinin ulemaya büyük bir önem verdiği, izzet ve ikramda bulunduğu söylenebilir. (66 ve 85)

7. Ruhbanlar

Rahip kelimesinin çoğuludur, rahipler anlamına gelir. *Hoca ile Rahipler* adlı fıkrada yer alırlar. Bu fıkrada ruhbanlar, Sultan Alâeddin'e gelip sorularına cevap isterler. Ruhbanların mesnetsiz sorularına Nasreddin Hoca da mesnetsiz cevaplar verir ve onları susturur. Böylece ruhbanlar İslam dinine girerler. (66)

8. Allah-Hüda

Allah veya Hüda, fıkraların içinde doğrudan yer almaz. Fıkraların içinde sadece ismi zikredilir. Bunlardan bazıları Allah Allah şeklinde ikilime, bazıları övgü anlamında Berekallah, bazıları şükür anlamında Hamdallah olarak geçer. Fıkranın birinde de insanların Allah'tan ziyade padişahı korkması eleştiri konusu edilmiştir. (2, 18, 26, 28, 67, 79, 117, 123 ve 128)

9. Hz. Yunus

Sadece bir fıkrada adı anılmaktadır. Üvey annesi, Hoca yemesin diye büyük balıkları saklar. Hoca da güya küçük bir balıkla konuşarak ondan büyük balıkların yerini öğrenir. Bu fıkrada Hz. Yunus'un bir balık tarafından yutulması hadisesine telmihte bulunulmuştur. (69)

10. Müezzin

Minare Başı Hamam adlı fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Bu fıkrada Nasreddin Hoca, kuşluk vaktinde minareye çıkar ve kötü bir sesle temcit okumaya başlar. Bunu duyan müezzin, hemen minarenin altına gelir ve çirkin sesiyle temcit okuduğu için Hoca'ya çıkışır. (78)

11. Cin

Şahıs kadrosu içinde doğrudan karşımıza çıkmaz. Bir fıkrada Nasreddin Hoca ile oğlu gizlice bir hanımın evine girerler. Kadı ile hanım tam sefa edecekken Hoca'nın oğlu davulu çalar. Kadı, bu durumu bir cin alameti olarak değerlendirir. (132)

C. Halk Tabakasına Mensup Kişiler

a. Adları Belirtilerek Fıkralarda Geçen Şahıslar

1. İmad

İmad adlı şahıs iki fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Nasreddin Hoca'nın öğrencisi ve yoldaşdır. İncelediğimiz eserde *Suhte İmad* adıyla anılmaktadır. Yazmada İmad'la ilgili

bir başlık açılmış ve burada iki fıkraya yer verilmiştir. Bunlardan birincisinde İmad'ın Hoca'yla birlikte ava çıkması söz konusu edilir. İkinci fıkrada ise; Hoca'yla birlikte Sultan Alâeddin'in düzenlediği bir ziyafete katılırlar. Bu fıkrada İmad'ın Hoca'ya adab-ı muâşereteye yönelik öğütler vermesi ve Hoca'nın bunu yanlış anlaması söz konusudur. (84 ve 85)

2. Kudûrî

Hanefi mezhebi fıkıh âlimlerinden biridir. Asıl adı Ahmet bin Muhammed el-Bağdâdî'dir (<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/islam-âlimleri-ansiklopedisi/detay/kuduri>, erişim tarihi: 03.01.2021). Fıkrada doğrudan bir şahıs olarak karşımıza çıkmaz, yalnızca Hoca'nın öğrencilerine onun kitabını okuttuğu söz konusu edilir. (21)

3. Bekrî

Yalnızca bir fıkrada karşımıza çıkmaktadır. *Hoca'nın Yoldaşları* adlı bu fıkranın sonu eksiktir. Yazmanın bu bölümündeki varaklar düşmüş veya koparılmıştır. Bu fıkrada aynı şahıs; önce sarhoş sıfatıyla daha sonra da Bekrî adıyla anılmıştır. (102)

b. Memleketlerinin Adı ile Anılan Şahıslar

1. Karahisarlılar

Bir fıkrada, Ramazan ayının son günlerinde bayram yapmak için hilali gözleyen Karahisarlılardan bahsedilir. Karahisarlılar, hilali görünce çok sevinirler; ama Hoca onların sevincine bir anlam veremez, duruma şaşırıp kalır. (48)

2. Türk-Türkmân

Yazmada Türk ve Türkmân şahsı; dağlı, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan kimse, köylü olarak karşımıza çıkmaktadır. (47 ve 55)

c. Azınlıkların veya Yabancıların Adıyla Anılan Kişiler

1. Cehûd-Yahudi

Yazmada, *Dokuz Yüz Doksan Dokuz Altın* adlı fıkrada geçmektedir. Bu fıkrada Yahudi; Hoca'yı denemeye kalkan, ahmak, hilekâr, şeytandan bile tehlikeli biri olarak gösterilir. (18)

ç. Meslek Sahibi, Hizmet ve Ticaret Erbabı Şahıslar

1. Helvacı

Döve Döve adlı fıkrada Konya vilayetinde bir helvacı karşımıza çıkar. Bu fıkrada Hoca, izin almadan ve ücretini ödemedi helvaları yemeye başlar. Bunun üzerine helvacıdan güzel bir dayak yer. (6)

2. Hamamcı

Hamam, bir mekân olarak Nasreddin Hoca fıkralarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Hamamcı, Nasreddin Hoca'yla doğrudan konuşmaya giren bir şahıs olarak görülmez. Sadece Hoca'nın hamamcının tasını çalması söz konusu edilir. (29)

3. Tellal

Bir duyuruyu, bir haberi ya da satılacak bir malı halka duyurmak için çarşı pazar dolaşarak, yüksek sesle ilan eden kimseye tellal denir. *Sarığın Kusuru* adlı fıkrada Hoca'nın sarıği başına küçük gelir ve sinirlenip sarıği bir tellala satar. (30)

4. Bağbân

Yazmada iki fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Her iki fıkrada da Hoca, bir bahçeye sebze-meyve aşırmaq için girer ve bağbân onu suçüstü yakalar. (39 ve 41)

5. Hekim

Ağaçtaki Adam ve Hoca'nın Akıbeti adlı fıkralarda karşımıza çıkmaktadır. Her iki fıkrada da hekim olan şahıs hariçten biri değil, bizzat Hoca'nın kendisidir. Birincisinde ağaçtan düşen adamın durumunu kontrol etmesi için çağırılır. İkinci fıkrada ise; yabancı bir köye giden Hoca, aç karnını doyurmak için kendini hekim olarak tanıtır. (52 ve 65)

6. Çulha

Çulha, el tezgâhında bez dokuyan kimse, dokumacı anlamlarına gelir (<http://www.lugatim.com/s/ÇULHA>, erişim tarihi: 03.01.2021). *İki Ayağı Çukurda* adlı fıkrada Hoca, seyahate çıkar ve yolu bir memlekete düşer. Şehrin sakinleri Hoca'yı kapıda karşılar ve ona sanatını sorarlar. Hoca da ben Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim, diye cevap verir. Halk Hoca'nın sanatına hayran olur. Memleketlerinde kalması için Hoca'ya bir kız verirler ve büyük saygı gösterirler. Hoca gününü gün ederken bir gün şehrin sakinlerinden bir çulha ölür. Halk hiç telaş etmeden ölen çulhayı diriltmesi için Hoca'ya başvurur. Hoca, işin içinden sıyrılabilmek için sağken bile iki ayağı çukurda olan bir çulhanın dirilemeyeceğini belirtir. (67)

7. Hirmende (Harbende)

Eşek ve katır gibi yük hayvanlarına bakan kişilere hirmende denir. Aynı şahıs bazı kaynaklarda "harmende" (Boratav 2007: 153), bazı kaynaklarda ise "hırâmende" olarak geçmektedir (Sümbüllü 2008: 9). *Katırları Ürkütmek* adlı fıkrada Hoca'yı öldü diye mezara gömerler. Hoca bir müddet mezarda bekledikten sonra çan sesleri duyar ve Münker-Nekir geldi diyerek başını mezardan çıkarır. Hoca'yı birdenbire karşısında gören katırlar ürker ve bunun üzerine hirmende, katırları ürküttüğü için Hoca'yı bir güzel döver. (73)

d. Aile Mensupları

1. Hoca'nın Karısı

Nasreddin Hoca fıkraları içerisinde karşımıza en fazla çıkan yardımcı kahraman, Hoca'nın karısıdır. Karı, hatun ya da avrat şeklinde birçok fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Yazmada Hoca ve karısı arasında geçen fıkralar için ayrı bir başlık oluşturulmuştur. Nasreddin Hoca'nın karısı fıkralarda sinirli, dırdırcı, ahmak, sürekli bir şeyler isteyen, Hoca'ya düşkün biri olarak görülmektedir. Bazı fıkralarda da olmayacak işler yaptığı için Hoca'dan dayak yemesi göze çarpar. Ayrıca; *İki Ayağı Çukurda* adlı fıkrada da memleketlerinde kalması için Hoca'yı bir kızla evlendirdikleri görülür. (31, 33, 58, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 93, 94, 121 ve 131)

2. Hoca'nın Kızı

Sadece bir fıkrada karşımıza çıkmaktadır. *Çömlek Hesabı* adlı fıkrada, Hoca ayın kaçı olduğunu bilebilmek için bir çömleğe her gün bir taş bırakır. Kızı, bu işe merak salıp çömleğe Hoca'dan gizli bir etek dolusu taş döker. (42)

3. Hoca'nın Oğlu

Dört fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Hoca ve oğlu arasında geçen fıkralarla ilgili yazmada ayrı bir bölüm oluşturulmuştur. Bu fıkralarda Hoca'nın oğlunun aklının biraz kıt olduğu, babasıyla sürekli bir yerlere gidip ona yoldaşlık ettiği, bir fıkrada da davul çaldığı görülür. (81, 82, 123 ve 132)

4. Der oğlu

Tarama sözlüğünde “der oğlanı” şeklinde geçmektedir ve *ecîr, ücretle çalışan genç kimse, uşak* şeklinde açıklanmıştır (Tarama Sözlüğü, 1988: 1116). *Ganimet Malı* adlı fıkrada karşımıza çıkar. Bu fıkrada sürekli oğlu şeklinde belirtilirken bir yerde der oğlu şeklinde yazılmıştır. (132)

5. Hoca'nın Babası

Sadece bir fıkrada karşımıza çıkmaktadır. Bu fıkrada Hoca'nın babasıyla ilgili herhangi bir bilgi verilmemiş veya betimleme yapılmamıştır. (69)

6. Hoca'nın Üvey Annesi

Yazmada Hoca'nın öz annesi hakkında hiçbir bilgi yokken *Yunus'u Yutan Balık* adlı fıkrada üvey annesi karşımıza çıkmaktadır. Fıkrada “üvey valide” şeklinde geçmektedir. Büyük balıkları saklayıp Hoca'nın önüne küçük balıkları koyar. Bu yönüyle masallardaki üvey anne profiline yaklaştığı görülür. (69)

e. Çeşitli Şahıslar

Fıkralarda çok sık geçmeyen veya kimliği belirsiz olan şahısları da bu başlık altında topladık: yârân (1, 17, 24, 32 ve 128), gelin (28), oğlancık (52 ve 91), dost-dostlar (33 ve 88), zarîf (33), zürefâ (16), âdemler (1, 2, 47 ve 99), halk (7, 37, 46, 52, 65 ve 67), avrat-avratlar (28, 89, 132 ve 135), ziyafet sahibi (20), hırsız (4 ve 31), talebeler (21), kör-âmâlar (54, 102 ve 135), cemiyet (28), adam (8, 10, 14, 34, 38, 44, 47, 52, 54, 56, 58, 62, 66, 67, 90 ve 96), cariyeler (132), kul (79 ve 129), karı-karıcık-kocakarı-hanım (99, 102, 123 ve 132), atlı-atlılar (38, 74 ve 79), bahçe sahibi (39 ve 41), ev sahibi (102, 117, 132 ve 135), şehirli (61), ağa (65), ağanın oğlu (65), köylü (73), hasım (87), hasta (65), komşular (47), hemşehriler (47), kaz sahibi (44), herif (8, 25, 28, 34, 43, 44, 47, 52, 71, 72, 79, 82, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 102 ve 117), misafirler (47 ve 58), efendi (86, 88, 89, 90, 132 ve 135), aşnâ (59 ve 88), cahil (101), biri (11, 17, 23, 30, 38, 49, 90 ve 101), kimse-kimesne (35, 42, 88, 90, 129 ve 132), biraderler (42), falan kişi (48), herkes (63), sarhoş (102), çocuk (102), âşık (102), kel (102).

Sonuç

Bu çalışmada Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde BY7297 numarasıyla kayıtlı *Hikâyât-ı Hoca Nasreddin Nakl-Şude* adlı el yazması eserde yer alan fıkralar kaynak alınarak Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosu incelenmiştir. Söz konusu eser, orijinal bir yazma olduğu için tercih edilmiştir. Kaynak olarak alınan bu eserde 136 adet fıkra bulunmaktadır. Bu fıkralardan bazıları, kahramanı Nasreddin Hoca olmadığı için incelemeye dâhil edilmemiştir.

Fıkralar, sözlü anlatı türleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ders vermek, bir dünya görüşünü savunmak, herhangi bir düşünceyi örnekle güçlendirmek, kanıt göstermek, sohbetlere renk katmak ya da hoşça vakit geçirmek için söylenir. Türk fıkraları denince akla ilk gelen Nasreddin Hoca'dır. Nasreddin Hoca; Türk toplumunun yetiştirdiği ulu bir aksakal, büyük bir âlim, eşsiz bir nüktedandır. Hoca, fıkraları aracılığıyla günümüze ışık tutarken yüzümüzü güldürmekte ve aramızda yaşamaya devam etmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarının şahıs kadrosu içerisinde yer alan kişiler, fıkraların oluşmaya başladığı dönemden günümüze kadarki süreç içerisinde toplumsal hayatta kolaylıkla görülebilecek şahsiyetlerdir. Nasreddin Hoca fıkraları gerçek yaşamdan kopuk değildir. Bu nedenle fıkraların kahramanları da gerçek hayatın içinden seçilmiş kişilerdir. Nasreddin Hoca fıkralarında karşımıza en çok çıkan yardımcı kahraman Hoca'nın

karısıdır. Kaynak aldığımız eserde 16 fıkra Hoca ve karısı arasında geçmektedir. Bu fıkralarda Hoca'nın karısının genellikle olumsuz davranışlar sergilediği görülmektedir. Fıkralarda ön plana çıkan bir diğer yardımcı kahraman da kadılardır. Kaynak eserde 8 fıkra da geçmektedir. Bu fıkraların bazısında Hoca'nın bizzat kadılık görevini ifa ettiği, bazısında ise bir mesele nedeniyle kadı huzuruna çıktığı görülür. Bu fıkralarda kadılar ağır bir şekilde taşlanmakta ve dönemin adalet anlayışı eleştirilmektedir. Bey ve Timur da Nasreddin Hoca fıkralarında sıklıkla karşılaşılan yardımcı kahramanlardandır. Bey 5 fıkra da, Timur da 4 fıkra da karşımıza çıkmaktadır. Bey; zalim, ahmak, zengin, hediye düşkün, Hoca'yı küçük düşürmeye çalışan biri olarak tanıtılır; ancak kimliği belli değildir. Timur da fıkralarda aynı özellikleriyle boy gösterir. Buradan hareketle fıkralarda bey (beg) olarak anılan şahsiyetin Timur olma ihtimali yüksektir. Esasen Nasreddin Hoca ile Timur çağdaş değildir. Timur'un Anadolu ve Orta Asya dâhil birçok yeri işgal ettiği ve buralarda zalimane bir tutumla büyük bir yıkıma sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bu durum karşısında fiiliyatta çaresiz kalan halk, fıkralarda Timur'un karşısına Hoca'yı çıkarmış ve psikolojik anlamda Timur'dan öcünü almıştır. Halk, Timur'a olan nefretini Hoca aracılığıyla dile getirmiş ve âdeta savaşta kaybettiğini masada kazanmıştır.

Nasreddin Hoca fıkralarının başkahramanı elbette ki "Hoca" tipidir. Hoca; bilgelik, hazırcevaplık, yardımseverlik, nüktedanlık gibi özellikleriyle başrol oyuncusu durumundadır. Küçük birer tiyatro eserini andıran fıkralarda Hoca'nın yanı sıra oldukça geniş bir şahıs kadrosu yer almaktadır. Bu şahıs kadrosu; tarihî şahsiyetler, devlet yöneticileri, idareciler, Hoca'nın ailesi ve çevresi, çeşitli meslek erbapları, din adamları gibi oldukça geniş bir yelpazede karşımıza çıkar. Nasreddin Hoca'nın dışında kalan bu şahıslar, anlatıların figüranı durumundadırlar. Devlet yöneticileri ve tarihî şahsiyetler dahi Hoca'nın yanında sönük kalmaktadır. Figüran olarak nitelendirdiğimiz bu yardımcı kahramanlar; konuşmaların oluşmasında, vakaların gerçekleşmesinde rol alırlar. Genellikle Hoca'ya bir şey danışmak veya Hoca'nın bilgisini sınamak için sahneye çıkarlar. Fıkralarda Hoca'nın dışındaki kahramanların genel olarak kimlikleri ve kişilikleri belli değildir. Fıkralarda bu yardımcı kahramanların üzerinde pek durulmaz. Duyguları, düşünceleri ve nitelikleri ayrıntılı olarak ele alınmaz. Nasreddin Hoca fıkralarında ana kahraman Hoca, amaç da öğüt vermek olduğu için yardımcı kahramanlar genelde belirsiz kişiler olmuştur. Fıkralar yapısı gereği kısa ve yoğun bir anlatım tarzına sahip olduğu için şahıslar yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Bazı fıkralarda Hoca tek başına ya da eşeğiyle olsa da çoğunlukla fıkralarını bu yardımcı karakterlerle oluşturur. Dolayısıyla bu karakterler, fıkraların olmazsa olmazlarıdır ve fıkraların üretildikleri ya da anlatıldıkları devrin ve sosyo-kültürel ortamından izler taşır; bize toplum hayatı ve insan karakterleri hakkında bilgi yansıtır.

Kaynakça

- Alkan, Mustafa (2009). Softa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 342-43.
- Ayva, Aziz ve Kalaycı, Muhammed (2017). Anadolu Bölge ve Yöre Tipleri Bağlamında Eğisteli/Bağbaşı (Konya) Fıkraları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41, 119-136.
- Boratav, Pertev Naili (2007). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2011). *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Elçin, Şükrü (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Basımevi.
- Kalaycı, Muhammed (2018). *Hikâyât-ı Hoca Nasreddîn (İnceleme-Transkripsiyon-Tıpkıbasım)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniv., SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Oğuz, M. Öcal - vd. (2015). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özkan, İsa (1982). Nasreddin Hoca'nın Tarihî Şahsiyeti ve Fıkraları Üzerine Bir İnceleme. *Türk Folkloru Araştırmaları*, 133-165.
- Sakaoğlu, Saim ve Alptekin, Ali Berat (2014). *Nasreddin Hoca*. Ankara: AKM Yayınları.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya (2008). Taşbaskısı Bir "Letâif-i Nasreddin Hoca" Kitabı Üzerine. *Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Dergisi*, 1, 1-22.
- Şişman, Bekir (2010). Nasreddin Hoca Fıkralarındaki Şahısların Sosyal Statülerine Göre Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 28, 131-150.
- Tarama Sözlüğü* (1988). C. II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, Dursun (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elektronik Kaynakça**
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Âlimleri-Ansiklopedisi/Detay/KUDURI>
(Son Erişim Tarihi: 03.01.2021)
- <http://www.lugatim.com/s/ÇULHA> (Son Erişim Tarihi: 03.01.2021)

